

MULKNI TALON-TAROJ QILISH BILAN BOG‘LIQ HUQUQBUZARLIKLARNING VIKTIMOLOGIK PROFILAKTIKASI

IV Akademiyasi 3-o‘quv kursi 310-guruh kursanti,
safdor **Umarov Nurbek Asil o‘g‘li**

Ilmiy rahbar: Huquqbuzarlik profilaktikasi faoliyati kafedrasida katta o‘qituvchisi,
V.O.Egamberdiyev

Annotatsiya

Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida mulkni talon-taroj qilish bilan bog‘liq huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishda viktimologik profilaktikaning mohiyati, uning nazorati va o‘ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi. Shuningdek, jabrlanuvchilarning (qurbonlarning) huquqbuzarlik sodir etilishiga sharoit yaratuvchi xulq-atvori, mulkdorlarning huquqiy va kiber-ogohligini oshirish mexanizmlari hamda ichki ishlar organlarining bu yo‘nalishdagi tashkiliy-amaliy faoliyati keng yoritiladi. Tadqiqot davomida ilg‘or xalqaro tajriba asosida mulkiy jinoyatlarda viktimal xavfni kamaytirish va profilaktika samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mulkni talon-taroj qilish, viktimologik profilaktika, viktimalik, qurbon xulq-atvori, ogohlik, kiber-talon-taroj, ichki ishlar organlari, huquqiy ong.

Asosiy qism

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot bosqichida fuqarolarning huquq va erkinliklarini, xususan, ularning konstitutsiyaviy kafolatlangan mulkiy huquqlarini daxlsiz saqlash va himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mazkur yondashuv huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimida, ayniqsa, mulkiy jinoyatlarga qarshi kurashishda tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ilgari jinoyatchilikka qarshi

kurashishda asosiy e'tibor faqat jinoyat sodir etgan shaxsga (sub'ektga) qaratilgan bo'lsa, bugungi kunda jinoyat mexanizmida muhim o'rin tutuvchi jabrlanuvchi, ya'ni qurbon omilini o'rganuvchi zamonaviy viktimologik modelga aylanish yo'lida rivojlanmoqda.

So'nggi yillarda mulkiy huquqlarni himoya qilish va huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimini isloh qilish borasida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, ushbu sohada keng ko'lamlı o'zgarishlar amalga oshirildi. Xususan, firgarlik, o'g'rilik va raqamli muhitdagi talon-tarojliklar uchun javobgarlik mexanizmlari kuchaytirildi, fuqarolarni ogohlikka chaqiruvchi preventiv tizimlar mustahkamlandi hamda profilaktika inspektorlarining aholi bilan ishlash jarayonining ochishligi va shaffofligi ta'minlana boshlandi. Mazkur islohotlar natijasida mulkni talon-taroj qilishga qarshi qaratilgan viktimologik profilaktika choralari bosqichma-bosqich xalqaro standartlarga moslashtirilmoqda.

Viktimologik profilaktika siyosati ushbu islohotlarning eng muhim va o'ziga xos yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Amaliyotda jinoyat sodir etib bo'lingandan keyin uni fosh etish yoki jazolash bilan cheklanmasdan, fuqarolarning o'z mulkiga nisbatan beparvoligi, soddaligi yoki huquqiy bilimsizligi kabi "viktimal (qurbon bo'lik) xulq-atvori"ni bartaraf etishga ustuvorlik berilmoqda. Jumladan, an'anaviy o'g'riliklardan tortib, zamonaviy internet-banking orqali sodir etilayotgan kiber-talon-tarojliklarga bo'lgan jarayonlarda fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qila bilmasligi asosiy omil bo'lib chiqmoqda. Shu sababli, aholi o'rtasida "Kiber-ogohlik" va mulkni xavfsiz saqlash bo'yicha tushuntirish ishlari keng qo'llanilmoqda. Bu esa, shaxsning virtual va real muhitda jinoiy guruhlar tuzog'iga tushib qolishining oldini olishga xizmat qilmoqda.

Viktimologik monitoring va tahlil institutining rivojlantirilishi huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimidagi muhim yangiliklardan biri hisoblanadi. Ushbu tizim orqali qaysi toifadagi shaxslar (masalan, keksalar, yoshlar yoki moliyaviy savodxonligi past fuqarolar) talon-tarojlik qurboniga aylanish ehtimoli yuqoriligi tahlil qilinadi va ular bilan individual ishlar yo'lga qo'yiladi. Natijada fuqarolarning potentsial jinoyatchilar qarshisida himoyasiz qolish ehtimoli kamayadi. Ichki ishlar organlari tomonidan bank muassasalari

va aloqa kompaniyalari bilan hamkorlikda aholini plastik kartalar xavfsizligi bo'yicha ogohlantirish tizimlarining yo'lga qo'yilishi amaliy samaradorlikni yanada oshirmoqda.

Mulkdorlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish va ularning mulkiy madaniyatini yuksaltirish masalasi ham islohotlarning markazida turibdi. Bugungi kunda mulkni talon-taroj qilish bilan bog'liq huquqbuzarliklar qurboniga aylangan yoki aylanish arafasida turgan shaxslarning huquqni muhofaza qiluvchi organlarga tezkor murojaat qilish, raqamli platformalar orqali firgarlarni bloklash va huquqiy ko'mak olish imkoniyatlari kengaytirildi. Shu bilan birga, jamoat joylarida, bozorlar va savdo majmualarida zamonaviy texnik xavfsizlik vositalari (kuzatuv kameralari va signalizatsiyalar) joriy etilishi tizimining shaffofligi va xavfsizligini oshiringa xizmat qilmoqda.

Profilaktika bo'linmalarini zamonaviy axborot-tahliliy vositalar bilan modernizatsiya qilish jarayonlari ham izchil amalga oshirilmoqda. Jinoyatchilik tendentsiyalari va viktimal hududlarni (eng ko'p jinoyat qurbonlari yashaydigan yoki sodir bo'ladigan joylarni) xaritalashtirish (Geografik axborot tizimlari) orqali kriminologik prognozlash tizimi mustahkamlanmoqda. Raqamlashtirish jarayonlari esa kuch va vositalarni to'g'ri taqsimlash hamda boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, sohada ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda fuqarolarning kiber-savodxonligi va moliyaviy ogohliligi hamon past darajadaliigi, profilaktika inspektorlari uchun mo'ljallangan viktimologik uslubiy qo'llanmalarning yetarli emasligi hamda talon-tarojlik qurboni bo'lgan shaxslarga tezkor psixologik-huquqiy yordam ko'rsatish markazlarining to'liq shakllanmaganligi dolzarbligicha qolmoqda. Ba'zi chekka hududlarda profilaktikaning ushbu zamonaviy yo'nalishi samaradorligi yetarli darajada emas.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, samarali viktimologik profilaktika tizimi hamjamiyat (mahalla) bilan ishlash, maqsadli targ'ibot va texnologik himoya tamoyillariga asoslanadi. Rivojlangan davlatlar (Buyuk Britaniya, Singapur, AQSh) tajribasida fuqarolarga qurbon bo'lishdan saqlanish madaniyatini ("Neighborhood Watch" — qo'shniqchilik nazorati va xavfsizlik dasturlari) o'rgatish tizimi yuqori darajada yo'lga

qo'yilgan. Ushbu ilg'or tajribalarni milliy sharoitimizga moslashtirish tizimni yanada takomillashtirish imkonini beradi.

Kelgusida mulkni talon-taroj qilish bilan bog'liq huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasini yanada rivojlantirish uchun qonunchilikni takomillashtirish, kiber-viktimologiya yo'nalishidagi chora-tadbirlarni kengaytirish, aholining huquqiy va raqamli madaniyatini ta'minlash hamda zamonaviy profilaktik-monitoring texnologiyalarini keng joriy etish zarur. Shu bilan birga, davlat organlari, tijorat banklari, uyali aloqa operatorlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni kuchaytirish va takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olgancy, Yangi O'zbekistonda mulkiy jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olish tizimi chuqur islohotlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Ushbu islohotlar tizimni faqatgina an'anaviy tergov va jazolash usullaridan ko'ra, jinoyat qurbonining savodxonligini oshirish va jinoyat sodir etilishiga zamin yaratuvchi omillarni barvaqt yo'q qilishga yo'naltirilgan zamonaviy modelga aylantirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida mazkur yo'nalishdagi ishlarni izchil davom ettirish orqali samarali, adolatli va xavfsiz huquqiy muhitni to'liq shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (Mulki talon-taroj qilish va axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarga oid boblari).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining huquqbuzarliklar profilaktikasi va jamoat xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.
5. Zamonaviy kriminologiya va viktimologiya muammolariga bag'ishlangan milliy va xalqaro ilmiy tadqiqotlar hamda o'quv-uslubiy adabiyotlar.